

Iva Jazbec Tomaić

Meja Gaj 145A
HR - 51226 Hreljin

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
Primljen / Received: 29. 9. 2020.
Prihvaćen / Accepted: 23. 11. 2020.
UDK / UDC: 2-525.4(497.571Lanišće)“16”
DOI: 10.15291/ars.3187

Misnica kardinala Pietra Basadonne (1617. – 1684.) iz župne crkve u Lanišću*

A Chasuble of Cardinal Pietro
Basadonna (1617-1684) from the
Parish Church in Lanišće

SAŽETAK

U župnoj crkvi Svetih Kancija, Kancijana i Kancijanile mučenika u Lanišću u Istri nalazi se misnica izrađena od *telette d'argento* te čipki koje treba datirati u kraj treće četvrtine 17. stoljeća. U sredini stražnje strane misnice prišiven je grb kardinala Pietra Basadonne (Venezia, 1617. – Rim, 1684.). Vrlo je vjerojatno riječ o dijelu svečanog kompleta koji je izrađen u Veneciji neposredno nakon 1673. godine kada je Pietro Basadonna proglašen kardinalom. Osnovni ukras misnice izveden je trima različitim čipkama rađenima tehnikom na batiće pozlaćenim *filé* nitima prišivenima na osnovnu svilenu tkaninu.

Ključne riječi: svila, metalna čipka, misnica, Lanišće, primijenjena umjetnost, Pietro Basadonna

ABSTRACT

In the parish church of the martyr saints Cancius, Cancianus, and Cancianilla in Istrian Lanišće, there is a chasuble made of *telette d'argento* and lace, datable to the end of the third quarter of the 17th century. The coat-of-arms of Cardinal Pietro Basadonna (Venice, 1617 – Rome, 1684) is sewn in the middle of the chasuble back. It was very likely part of a ceremonial set produced in Venice shortly after 1673, when Pietro Basadonna was proclaimed a cardinal. The basic decoration of the chasuble is made of three different bobbin laces wrought in gilded *filé* threads sewn to the background silk fabric.

Keywords: silk, metal lace, chasuble, Lanišće, applied art, Pietro Basadonna

Uvod

U župnoj crkvi Svetih Kancija, Kancijana i Kancijanile, mučenika u Lanišću, najvećem naselju na Ćiĉariji u Istri, nalazi se misnica izrađena od svilenih tkanina i metalnih čipki nastalih tijekom 17. i 18. stoljeća te s izvezenim grbom kardinala Pietra Basadonne (Venezia, 1617. – Rim, 1684.) (sl. 1 i 2).

Misnica je u Lanišće najvjerojatnije dospjela neposredno nakon izgradnje nove trobrodne neoromaničke bazilike 1927. godine koju je bilo potrebno opremiti. Poznato je, primjerice, da su u tu svrhu 1929. godine nabavljena tri mramorna oltara za 10 000 lira iz katedrale San Giusto u Trstu koja je upravo tada bila podvrgnuta opsežnoj restauraciji.¹ Lanišćani su iz Trsta nabavili i drveno gotičko raspelo koje je danas izloženo na zidu apside svetišta.² U župnoj crkvi se nalazi i misnica izrađena od *brocatellea* koji je vrlo vjerojatno istkan u Firenci tijekom prve polovice 16. stoljeća. Ova, kao i misnica kardinala Pietra Basadonne, nisu izvorno bile naručene za župnu crkvu u Lanišću, što podupire i činjenica da su to jedini tekstilni predmeti u laniškoj župnoj crkvi koji su nastali u razdoblju ranog novog vijeka. Njihovo porijeklo za sada nije moguće sa sigurnošću utvrditi, no vjerojatno su nabavljene u Trstu pri kupnji oltara ili pak u nekoj od brojnih antikvarnica koje su djelovale u Italiji još od 19. stoljeća, a u kojima su se mogle kupiti najrazličitije ranonovovjeke svile.

Misnica (98 x 75 cm) na kojoj je sačuvan grb kardinala Pietra Basadonne krojena je od dviju vrsta svilene tkanine bez uzorka. Prednjica u cjelini i postrani dijelovi stražnje strane izrađeni su od svilenog tafta boje bjelokosti koji se može datirati u 18. stoljeće, dok je središnja kolona na leđnoj strani izvedena od starije *telette d'argento*.³ U donjem dijelu tog polja prišiven je kardinalov grb (22 x 18 cm) (sl. 3). Grb je izvezen pozlaćenim i svilenim nitima različitih vrsta u nekoliko tehnika. U bogato ra-

1.
Prednja strana misnice s grbom kardinala Pietra Basadonne, župna crkva u Lanišću (foto: I. Jazbec Tomaić)

The chasuble front with the coat-of-arms of Cardinal Pietro Basadonna, parish church in Lanišće

2.
Stražnja strana misnice s grbom kardinala Pietra Basadonne, župna crkva u Lanišću (foto: I. Jazbec Tomaić)

The chasuble back with the coat-of-arms of Cardinal Pietro Basadonna, parish church in Lanišće

3.
Grb kardinala Pietra Basadonne na
misnici iz župne crkve u Lanišću
(foto: I. Jazbec Tomaić)

Coat-of-arms of Cardinal Pietro
Basadonna on the chasuble from
the parish church in Lanišće

zvedenom štitu grba nalazi se crni dvoglavi orao u čijem je središtu krug podijeljen na osam polja – četiri bijela i četiri plava. Između dvaju orlovih glava nalazi se kruna koja je zbog nastalih oštećenja gotovo neprepoznatljiva.⁴ Nad grbom se nalazi crveni kardinalski šešir (galero) s dvama konopcima i šest kičanki koje padaju s njegove lijeve i desne strane. Štit grba izveden je tehnikom *oro posato* polaganjem dvostrukih pozlaćenih *filé* niti koje su fiksirane za podlogu svilenim nitima krem boje. Vanjski rub štita bogato je ukrašen reljefnim vezom u tehnici *canutiglia*, odnosno izveden je spiralno uvijenim lamelama i *tirà* nitima punog presjeka kroz koje su provučene svilene niti pomoću kojih je čitava konstrukcija povezana za podlogu.⁵ Preostali dijelovi izvedeni su položenim *filé* i *or riant* nitima, dok su svilene niti vezene u tehnici *punto raso*. Grb s jednakim ikonografskim elementima nalazi se i na njegovu nadgrobnom spomeniku u rimskoj crkvi *San Marco Evangelista al Campidoglio* koji je izradio kipar Filippo Carcani zvan Filippone (djelatan u Rimu u drugoj polovici

4.
Barendo de Bailliu (1641. – između 1684. i 1704.), *Portret kardinala Pietra Basadonne*, gravura prema portretu Gottefreda Knillera (1646. – 1723.) iz 1684. godine, Rijksmuseum, Amsterdam (izvor: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.73823>, inv. RP-P-1909-4278)

Barendo de Bailliu (1641 – between 1684 and 1704), *Portrait of Cardinal Pietro Basadonna*, engraving based on a portrait by Gottefred Kniller (1646-1723) from 1684, Rijksmuseum, Amsterdam

17. stoljeća) 1684. godine sa statuama Snage i Vjere.⁶ Isti grb prikazan je i na grafici Barendra de Bailliu (1641. – između 1684. i 1704.) koja je izvedena u Rimu prema kardinalovu portretu Gottefreda Knillera (1646. – 1723.) iz 1684. godine, a koja se danas nalazi u *Rijksmuseum* u Amsterdamu (sl. 4).⁷

Pietro Basadonna rođen je u Veneciji 17. rujna 1617. godine u uglednoj plemičkoj obitelji Basadonna, dok je po majčinoj strani potjecao iz također istaknute venecijanske obitelji Trevisan. Bio je vrlo široka klasičnog obrazovanja, izvrsno je poznao grčki jezik, bio je dobar govornik te je tijekom života obavljao niz važnih dužnosti uglavnom u svojstvu diplomata. Prema Liviju Codatu riječ je o najvažnijoj ličnosti obitelji Basadonna.⁸ Godine 1639. bio je poslan u Carigrad u službu kod venecijanskog baila pri Visokoj porti Girolama Soranza. Od 1648. do 1652. godine bio je venecijanski ambasador u Madridu, a od 1661. do 1663. godine, u vrijeme pape Aleksandara VII. (papa od 1655. do 1667. godine), obavljao je i službu venecijanskog ambasadora u Rimu. U međuvremenu je, od 1655. do 1656. godine, imenovan kapetanom Brescie. Nakon što se vratio u Veneciju 1664. godine Senat ga je proglasio prokuratorom bazilike *San Marco*, a 1667. je proglašen izvanrednim ambasadorom u Rimu. Godine 1671. postao je i dijelom tročlanog povjerenstva *Riformatori dello studio di Padova*.⁹ Sasvim je sigurno da ga je venecijanski patrijarhat iznimno cijenio, a vrhunac njegove karijere dogodio se 1673. godine kada ga je papa Klement X. proglasio kardinalom s naslovnom rimskom crkvom *Santa Maria in Dominica*. Tom prigodom od duždeva je zamjenika Nicolò Morosinija primio *beretto cardinalizio*. Bio je član kongregacije biskupa te je u rujnu 1676. godine sudjelovao i u izboru pape Innocenta XI. Tijekom cijelog života strastveno je sakupljao knjige i slikarska djela.¹⁰ Valja napomenuti da je biblioteka obitelji Basadonna, koja

se nalazila u *Palazzo Basadonna* (danas *Palazzo Basadonna Giustinian Recanati*) u sestieru *Dorsoduro* u Veneciji, u 18. stoljeću brojila otprilike 6800 naslova koji su prikupljeni tijekom prethodnog stoljeća i to uglavnom od Pietra Basadonne.¹¹ Bio je iznimno cijenjen od intelektualaca svojega doba te strastveni erudit o čemu svjedoče brojne posvete knjiga tiskanih za vrijeme njegova života, a čije je autore na neki način zadužio. Među brojnim knjigama koje su njemu posvećene valja izdvojiti *Poesie* zadarskog pjesnika Agostina Giordanija koja je objavljena 1670. godine te knjige Ivana Lučića, *Memorie istoriche di Tragvrio* iz 1673. i *l'Historia di Dalmatia* iz 1674. godine.¹² Umro je 26. rujna 1684. godine i pokopan je u rimskoj bazilici *San Marco Evangelista al Campidoglio*.¹³

Misnica iz Lanišća jedini je za sada poznati tekstilni predmet koji se može povezati s kardinalom Basadonnem. Moguće je pretpostaviti da je misnica bila dio, vrlo vjerojatno nekada cjelovitog, kardinalskog kompleta liturgijskog ruha. Također, valja pretpostaviti da je s obzirom na aplicirani grb, ako je takav komplet postojao, bila riječ o svečanom kompletu koji je naručen neposredno nakon njegova proglašenja kardinalom 1673. godine, a svakako ranije od 1684. godine kada umire.¹⁴ Tomu u prilog ide i datacija osnovnog ukrasa misnice, metalne čipke, u treću četvrtinu 17. stoljeća.

Dekor misnice kardinala Basadonne izveden je trima različitim metalnim čipkama i metalnom bordurom koje su prišivene na osnovnu svilenu tkaninu od koje je skrojena. Čipke su izrađene od pozlaćenih *filé* niti istom tehnikom – na batiće i vrlo su sličnih kompozicija no različitih širina te se, s obzirom na način izrade i kompoziciju, mogu datirati u treću četvrtinu 17. stoljeća. Kao mjesto proizvodnje predlaže se Venecija. Najuža metalna čipka (čipka tipa I.) prišivena je po vanjskim rubovima misnice (širine 2,5 cm), dok je druga, vrlo slična no šira (čipka tipa II.), iskorištena za obrub polja oko vrata (širine 6 cm, sl. 5 i 7). Trećom vrstom metalne čipke (širine 13 cm), koja je znatno raskošnija (čipka tipa III.), oblikovana su specifična pravokutna polja na prednjoj i stražnjoj strani misnice. Na preostalim dijelovima kao ukras iskorišteni su rezani dijelovi već opisanih čipki.

5.
Detalj prednje strane misnice,
župna crkva u Lanišću (foto: I.
Jazbec Tomaić)

Detail of the chasuble front, parish
church in Lanišće

Današnji izgled misnice nije izvorni što je vidljivo po načinu na koji su manji komadi čipke rezani i kombinirani s namjerom da se što više skupocjene rukotvorine sačuva i iskoristi u novoj kompoziciji. Moguće je stoga pretpostaviti da su izvorni dijelovi misnice, koja je skrojena u razdoblju od 1673. godine kada je Basadonna proglašen kardinalom i 1684. kada umire, skupocjene čipke, kardinalov grb i *teletta d'argento* sačuvana u podlozi središnjeg dijela stražnje strane misnice. Zbog dotrajalosti tkanine i čipke misnica je, vrlo vjerojatno tijekom 18. stoljeća, prekrojena nakon čega je dodana nova bjelokosna podloga od svilenog tafta. Tada su, no moguće i kao dio neke kasnije intervencije, dodani fragmenti ružičaste svilene tkanine s uzorkom u funkciji podloge na nespretno umetnutim horizontalnim komadima čipke prednje i stražnje strane.¹⁵ Tada su vrlo vjerojatno dodane i uske metalne bordure koje na središnjem dijelu obiju strana misnice oblikuju rombove (sl. 8).¹⁶ S obzirom na to da je ovdje riječ o predmetu koji je doživio znatne intervencije, među koje valja ubrojiti i prišivanje fragmenta crvenog baršuna iznad kardinalskog šešira, kao i fragment metalne bordure između šešira i kartuše grba, valja uputiti i na mogućnost da je nastao prekrajanjem nekog drugog predmeta, primjerice pluvijala.

Čipka u ranom novom vijeku

Čipka (tal. *merletto, pizzo, trina*; fr. *dentelle*; njem. *Spitze*; engl. *lace*) u tehničkom je smislu lagan i prozračan ukras poput mreže izrađen od niti različitih vrsta i debljina koje svojim ispreplitanjem oblikuju prostor, a da im pritom nije potrebna

6.
Metalna čipka, treća četvrtina
17. stoljeća, Museo della Basilica,
Gandino (izvor: MARIALUISA
RIZZINI /bilj. 36/, kat. 26.)

Metal lace, third quarter of the
17th century, Museo della Basilica,
Gandino

7.
Detalj stražnje strane misnice,
župna crkva u Lanišću (foto: I.
Jazbec Tomaić)

Detail of the chasuble back, parish
church in Lanišće

8.
Metalne bordure na misnici
s grbom kardinala Pietra
Basadonne, župna crkva u Lanišću
(foto: I. Jazbec Tomaić)

Metal borders on the chasuble with
the coat-of-arms of Cardinal Pietro
Basadonna, parish church in Lanišće

tekstilna podloga. Čipka se najčešće izrađivala od tankih lanenih, no i od pamučnih, svilenih te metalnih niti. Dvije su osnovne vrste čipke ovisno o tehnici izrade: ona izvedena iglom – čipka na iglu (tal. *merletto ad ago*; fr. *dentelle à l'aiguille*; njem. *Nadelspitze*; engl. *needle lace*) i ona izvedena pomoću batića – čipka na batiće (tal. *merletto a fuselli*, fr. *dentelles aux fuseaux*; njem. *Klöpplspitze*; engl. *pillow lace or bobin lace*).¹⁷ Tehnika izrade čipke na iglu ima svoje porijeklo u tehnici veza, dok je čipka na batiće bliža tehnici izrade bordura i pozamanterije. Obje tehnike osmišljene su na području Italije krajem 15. stoljeća, no to se umijeće prakticiralo i drugdje u Europi, u Španjolskoj, Francuskoj, Flandriji i Engleskoj.¹⁸

Iako brojni stručnjaci danas smatraju da je umijeće izrade čipke osmišljeno krajem 15. stoljeća upravo u Veneciji, arhivski izvori brojnih talijanskih gradova 15. i 16. stoljeća svjedoče o postojanju metalnih i čipki izvedenih od drugih materijala koje su vrlo vjerojatno domaće proizvodnje.¹⁹ Najkvalitetnije vrste čipki izrađenih tehnikom na batiće tkale su se u Genovi, dok je Venecija bila neprikosnoveni centar proizvodnje čipke na iglu. Važan centar proizvodnje u 17. stoljeću bio je i Milano.²⁰

O razmjerima i važnosti proizvodnje čipki na području Mletačke Republike tijekom ranog novog vijeka svjedoče brojni arhivski dokumenti, likovni izvori, danas sačuvani predmeti te brojne knjige predložaka (tal. *modellari*) koje su tiskane u Veneciji u 16. te tijekom prvih desetljeća 17. stoljeća. Jedan od najranijih venecijanskih

9.
Metalna čipka (tip I.) misnice
s grbom kardinala Pietra
Basadonne, župna crkva u Lanišću
(foto: I. Jazbec Tomaić)

Metal lace (type I) on the chasuble
with the coat-of-arms of Cardinal
Pietro Basadonna, parish church in
Lanišće

10.
Metalna čipka (tip III.) misnice
s grbom kardinala Pietra
Basadonne, župna crkva u Lanišću
(foto: I. Jazbec Tomaić)

Metal lace (type III) on the chasuble
with the coat-of-arms of Cardinal
Pietro Basadonna, parish church in
Lanišće

dokumenata u kojem se spominje čipka jest zakon o ograničavanju uporabe raskošnih predmeta donesen 1476. godine. Tim zakonom bile su propisane stroge kazne za one koji ne budu ograničili skupocjene ukrase na svojoj odjeći među kojima se spominje nakit, vez te čipka izvedena zlatnim i srebrnim nitima (*ponto in aire si facto ad ago, come facto d'oro over d'arzeno*).²¹ Stoga valja pretpostaviti da su se već krajem 15. stoljeća osim lanenih u Veneciji proizvodile i metalne čipke.

Čipka se u početku izrađivala u manjim radionicama u aristokratskim kućama, a potom i u samostanima i hospicijima. Izrada čipke imala je svoju ulogu u obrazovanju žena s obzirom na to da je upravo to bila jedna od aktivnosti koja je omogućavala dobar odgoj i moralno i fizičko zdravlje aristokratskih djevojaka. Vrlo brzo čipka je postala statusni simbol aristokratske odjeće, pa je povećana potražnja za ovim proizvodima zahtijevala znatno ozbiljniju organizaciju proizvodnje. Početkom 17. stoljeća važan centar proizvodnje čipke na iglu postao je Burano, a čipke na batiće Pellestrina. Uvjeti i način organizacije proizvodnje bili su u znatnom raskoraku s krajnjim odredištem i uporabom ovih luksuznih predmeta. Naime, proizvodnja je bila organizirana u izoliranim i udaljenim krajevima Lagune gdje su uvjeti za rad bili vrlo loši, a ženska radna snaga (*merlettaie* – 'čipkarice') u znatnoj mjeri potplaćena i izrabljivana.²²

Inspiraciju za svoje kreacije čipkarske su radionice pronalazile u knjigama predložaka za čipke i vez koje su se tiskale od prve četvrtine 16. stoljeća diljem Europe, a sadržavale su predloške s geometrijskim, biljnim i figuralnim motivima koji su se mogli izvesti u različitim tehnikama. Vrlo su često crtežima bile priložene i određene upute autora u vezi s izvođenjem, a rabile su se na način da su se crteži precrtavali, najčešće perforiranjem linija iglom kako bi se tehnikom nanošenja ugljene prašine

11.
Detalj metalne čipke (tip III.)
misnice s grbom kardinala Pietra
Basadonne, župna crkva u Lanišću
(foto: I. Jazbec Tomaić)

Detail of the metal lace (type III)
on the chasuble with the coat-of-arms
of Cardinal Pietro Basadonna, parish
church in Lanišće

prenašali na nove podloge.²³ Neke od najpoznatijih knjiga toga tipa posvećene isključivo predlošcima za čipku su *La Gloria et l'Honore di Ponti Tagliati, E Ponti in Aere* Mattea Pagana, tiskana 1556. u Veneciji, te knjiga pod nazivom *Le Pompe, opera nova nella quale si ritrovano varie er diverse sorte di mostre per poter far cordelle over Bindelli d'Oro, di Seta, di Filo*, koju su objavili poznati venecijanski tiskari Giovanni Battista i Marco Sessa između 1557. i 1559. godine.²⁴

Od jednostavnijih geometrijskih kompozicija umijeće izrade čipke postupno je tijekom 16. stoljeća evoluiralo u razvijene zakrivljene oblike izvedene zahtjevnom tehnikom – *punto in aria*.²⁵ Tehnika *punto in aria* postupno se počela poistovjećivati s terminom *punto Venezia*, a ona je moguće inspirirana tehnikom poznatom pod nazivom *punto di Ragusa*. Ova se tehnika u talijanskim dokumentima rijetko spominje, pa Davanzo Poli pretpostavlja da je riječ o namjerno zapostavljenoj vrsti kako ne bi predstavljala konkurenciju venecijanskim radionicama.²⁶ Riječ je zapravo o lanenim čipkama koje se u stranim, uglavnom francuskim, izvorima opisuju kao radovi iznimne kvalitete i „bizantskog stila”.²⁷ Osnovna je razlika, ipak, između *punto di Venezia* i *punto di Ragusa* u tehnici izrade. Tako je za *punto di Ragusa* karakteristična uporaba tehnike bliske onoj poznatoj pod nazivom *punto avorio* (engl. *knotted stich* ili fr. *point noué*) za razliku od tehnike *punto a festone* koja se u znatnoj mjeri upotrebljavala u Veneciji.²⁸ *Punto di Ragusa* karakteristične je strukture koja se prepoznaje po nizanju sitnih čvorića pri čemu se kombinira njihova gustoća, odnosno međusobna udaljenost. O specifičnostima ove tehnike te o porijeklu predmeta izrađenih u tehnici *punto di Ragusa* još predstoji učiniti sustavne studije.

Svoj trijumf čipka je postigla u 17. stoljeću kada je bila neizostavni ukras skupoćjene aristokratske odjeće zbog čega su osmišljeni još kompleksniji oblici kako bi

se zadovoljile potrebe zahtjevne aristokratske klijentele.²⁹ U tu svrhu osmišljena je tehnika izrade raskošne reljefne čipke koja gotovo da nalikuje na bjelokosne reljefe. Riječ je o karakterističnim cvjetnim kompozicijama izvedenima u tehnici *punto Venezia tagliato a fogliame a grosso rilievo* poznatoj i kao *gros point de Venise* koja je sredinom 17. stoljeća zbog svoje, na osebujan način postignute reljefnosti, postala prepoznatljivi venecijanski proizvod.³⁰

O luksuzu s kojim se u 17. stoljeću povezivalo nošenje čipke govori i činjenica da je njezina uporaba s brojnim drugim dodatcima odjevnim predmetima bila ograničena posebnim zakonima koji su bili na snazi u brojnim europskim gradovima. Nakon što je Luj XIV. 1660. godine zabranio uvoz brojnih stranih skupocjenih ručotvorina poput veza, čipki, pozamanterije i drugih u Parizu je 1661. godine objav-

12.
Metalna čipka, posljednja četvrtina
17. stoljeća, Museo della Basilica,
Gandino (izvor: MARIALUISA
RIZZINI /bilj. 36/, kat. 31.)

Metal lace, last quarter of the 17th
century, Museo della Basilica,
Gandino

13.
Detalj metalne čipke (tip III.)
misnice s grbom kardinala Pietra
Basadonne, župna crkva u Lanišću
(foto: I. Jazbec Tomaić)

Detail of the metal lace (type III) on
the chasuble with the coat-of-arms
of Cardinal Pietro Basadonna, parish
church in Lanišće

ljena satirična poema nepoznatog autora *La Révolte des Passemens*. Poema je važna jer, između ostaloga, daje uvid u specifičan ukus vremena te u vrste onovremenih čipki i tehnika njihove izrade. Među „pobunjenim” čipkama u vidu glavnih likova poeme među ostalima se spominju i *Les dentelles de Flandre*, *Point d'Aurillac*, *Point d'Espagne*, *Point de Gênes*, *Point de Venise* kao i *Point de Raguse* na koju *Point de Venise* „gleda” s ljubomorom.³¹

Iz arhivskih je izvora poznato da su Venecijanci proizvodili čipku *a mazzette, di seda, d'oro e d'argento e quelli neri* te da su je izvozili diljem Europe.³² Venecijanska je čipka bila osobito cijenjena u Francuskoj, posebno nakon što je kralj Luj XIV. za svečanost svojega krunjenja 1661. godine odabrao ovratnik od čipke koji su izradile časne Vittoria i Lucrezia Torre iz venecijanskog samostana *Zitelle*, a koji je platio 250 *pièces d'or*.³³ Kako bi smanjio velike troškove uvoza skupocjenih venecijanskih proizvoda, francuski ministar Jean Baptiste Colbert privukao je u zemlju brojne majstore čipkarskog zanata te pokrenuo domaću proizvodnju koja je tijekom 17. stoljeća kvalitetom nadmašila svoje uzore.³⁴ Osim francuskih, važna konkurencija venecijanskim radionicama bile su one Flandrijske, ali i one djelatne u drugim gradovima na području Apeninskog poluotoka. Kako bi osigurala svoju poziciju na tržištu pred sve jačom konkurencijom, Mletačka Republika dozvolila je proizvodnju i na području Terraferme. No, kada su u pitanju bile čipke izrađene zlatnim i srebrnim nitima, njihova je proizvodnja bila koncentrirana u gradu Veneciji.³⁵

Čipke sačuvane na misnici s grbom kardinala Basadonne

Veliku popularnost među europskom aristokracijom zlatne i srebrne čipke postale su tijekom 17. stoljeća kada su se rabile kao skupocjen ukras svjetovne odjeće i liturgijskog ruha te jednako u dekoraciji svjetovnih i profanih interijera. Uglavnom su se upotrebljavale kao raskošna verzija bordura odnosno kao ukras na mjestima na kojima je bilo potrebno prekriti šavove ili rubove, odnosno formirati određenu podjelu tkanine.³⁶

Čipke izvedene nitima od skupocjenih metala izrađivale su se na području Italije već krajem 15. stoljeća primjenom tehnike na batiće s obzirom na to da tehnika na iglu nije bila primjenjiva za specifičnu izvedbu metalnim nitima.³⁷ Proizvodile su se u gradovima u kojima je prethodno bila razvijena proizvodnja kvalitetnih metalnih niti, pozamanterije i lanenih čipki kao što su to u Italiji bili gradovi Milano, Venecija i Genova. Poznato je da su se čipke izvedene srebrnim i zlatnim nitima proizvodile i u francuskim gradovima Aurillacu, Auvergnu, Lyonu i Parizu te da je većina proizvodnje, osobito onih najluksuzniji primjera, bila namijenjena španjolskom tržištu.³⁸

Riječ je o predmetima koji su tijekom 17. stoljeća postali simbolom europskog aristokratskog luksuza te su se prišivali na odjevne predmete u velikim količinama. O njihovoj širokoj primjeni svjedoče brojni opisi u zakonima o ograničavanju korištenja i javnog pokazivanja luksuznih predmeta (tal. *leggi suntuarie*) koji su se sustavno donosili od druge polovice 16. te tijekom 17. stoljeća u brojnim europskim gradovima, a s ciljem sprječavanja prekomjernog uvoza te zaštite domaće proizvodnje.³⁹

Liturgijsko ruho imućne crkvene aristokracije tijekom druge polovice 17. stoljeća često se ukrašavalo skupocjenim metalnim čipkama koje su postale prihvatljiva alternativa raskošnim svilama i vezu.⁴⁰ Takvi su predmeti danas rijetko sačuvani, pa se kao raritetan primjerak izdvajaju misnice sačuvane u *Museo della Cattedrale* u gradu Reggio Emilia koje se povezuju s kardinalom i biskupom Rinaldom d'Esteom (1618. – 1672.).⁴¹ Na jednoj od njih nalazi se kardinalov grb, a izvedena je od satena boje bjelokosti s prišivenim čipkama izvedenima pozlaćenim nitima. Čipka je datirana između 1641. i 1672. godine te se pripisuje venecijanskoj radionici.⁴² Na drugoj misnici sačuvana je bogata pozlaćena čipka datirana u drugu četvrtinu 17. stoljeća,

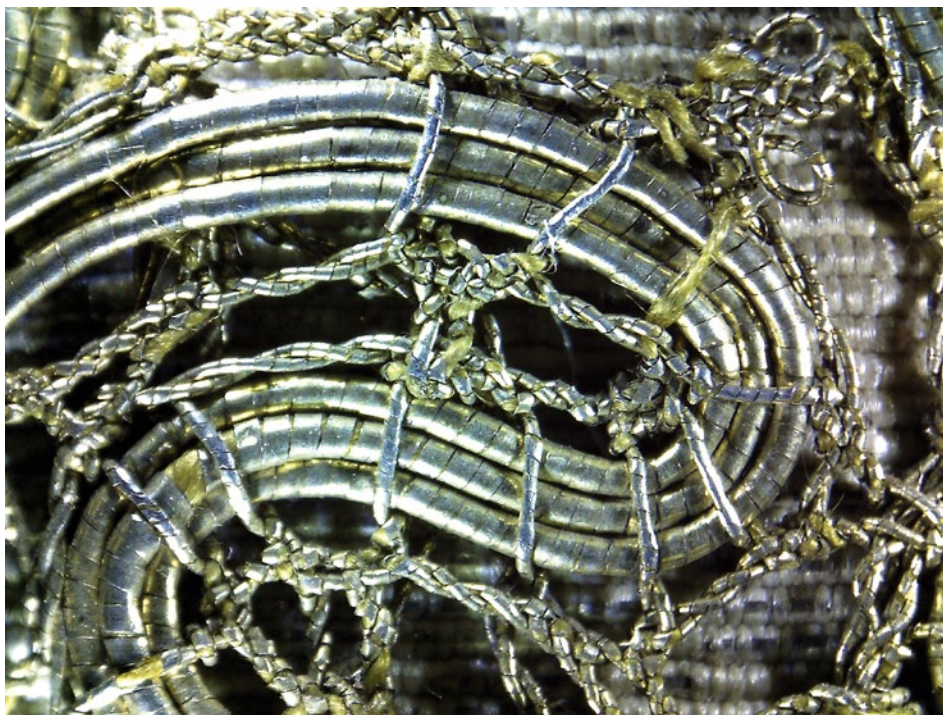
a kao mjesto nastanka navodi se sjeverna Italija.⁴³ Misnica ukrašena raskošnim metalnim čipkama iz 17. stoljeća koje su tipološki bliske primjerima iz Reggio Emilia nalazi se i u zbirci Isabelle Errera u *Musées Royaux d'Art et d'Histoire* u Bruxellesu.⁴⁴

Čipke sačuvane na misnici kardinala Basadonne oblika su trake s vegetabilnim uzorkom koji se razvija uzdužno u neprekinutom slijedu. Najuža metalna čipka (čipka tipa I.) izvedena je na način da su na podlozi od mreže četverokutnog rastera trostrukom kontinuiranom linijom izvedeni jednostavni cvjetni motivi koji se izmjenjuju s motivima nalik na lišće (sl. 9). Dekorom složenija metalna čipka prišivena je na obrubu vratnu zonu (čipka tipa II.), a čiji dekor zbog nastalih oštećenja u potpunosti nije čitljiv (sl. 5 i 7). No, vidljivo je da je riječ o motivima koji su vrlo slični onima najšire i najraskošnije čipke sačuvane na laniškoj misnici (čipka tipa III., sl. 10). Riječ je i o kompozicijski najkompleksnijoj čipki, čiji se dekor sastoji od uvijene biljne vitice iz koje izrastaju tri vrste dominantnih stiliziranih cvjetova – dva su prikazana frontalno (ljljan ili iris, sl. 11), dok su njima postrance dva stilizirana cvijeta nalik na plod nara unutar kružnih vitica (sl. 13). Riječ je o dobro poznatom baroknom motivu koji se vrlo često javlja tijekom druge polovice 17. stoljeća i u drugim tekstilnim formama, vezu i tkaninama, te na ostalim vrstama primijenjenih umjetnosti. Ova popularna kompozicija doživjela je različite varijante još od 16. stoljeća, no u osnovi su to uvijek uvijene biljne vitice akanta, hrasta ili drva života iz kojih izrasta raznovrsno stilizirano cvijeće lotosa, nara, ljljana, karanfila i sličnih biljaka. Osim zakrivljenim formama dinamika kompozicije ovog tipa postignuta je promjenama inklinacije pojedinih cvjetnih motiva koji se potom ponavljaju u određenom slijedu.⁴⁵

Čipka se može datirati u kraj treće četvrtine 17. stoljeća, a kao mjesto nastanka predlaže se Venecija. Čipka je izrađena tehnikom na batiče, a osnovni motivi trake izvedeni su trostrukom kontinuiranom niti od pozlaćenog srebra s jezgrom od tamno žute svile (sl. 14). Ispune motiva izvedene su u obliku mreže sitnog četverokutnog rastera zbog čega se dodatno ističu. Podloga je oblikovana kao mreža romboidnih odsječaka formiranih dvama isprepletenim pozlaćenim *filé* nitima koje ujedno formiraju

14.
Detalj metalne čipke (tip III.)
snimljen digitalnim mikroskopom,
župna crkva u Lanišću (foto: I.
Jazbec Tomaić)

Detail of the metal lace (type
III) seen through the digital
microscope, parish church in
Lanišće

15.
Čipka izvedena tehnikom na iglu, Italija (Venecija?), 17. stoljeće, Victoria and Albert Museum, London (izvor: <http://collections.vam.ac.uk/item/O289253/border-unknown/>, inv. 602-1854, © Victoria and Albert Museum, London)

Needle lace from Italy (Venice?), 17th century, Victoria and Albert Museum, London

16.
Klasični damast, Venecija (?), treća četvrtina 17. stoljeća, župna crkva u Osoru (foto: I. Jazbec Tomaić)

Classical damask, Venice (?), third quarter of the 17th century, parish church in Osor

i male kvadratne motive (*armellette* izvedene u tehnici *punto stuoia*), a ujedno pridržavaju i tri deblje položene pozlaćene *filé* niti kojima je u neprekinutom slijedu izveden osnovni uzorak. Vrlo slični fragmenti metalne čipke nalaze se u zbirci Gandini, a datirani su u drugu polovicu i posljednju četvrtinu 17. stoljeća.⁴⁶ Kompozicijom vrlo slični primjeri sačuvani su i u bogatoj zbirci muzeja bazilike u Gandinu nedaleko Bergama u Italiji, a najbližnje laniškom primjeru u dispoziciji i stilizaciji motiva imaju čipke datirane u treću i posljednju četvrtinu 17. stoljeća (sl. 6 i 12).⁴⁷

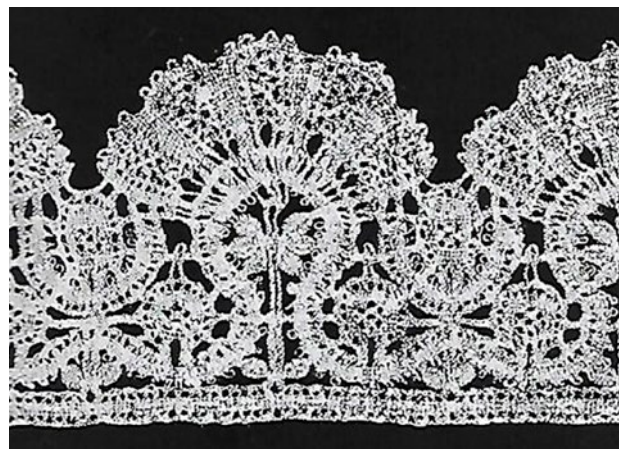
U vrlo sličnim varijantama izvodile su se i lanene čipke, no uvijek je riječ o znatno jednostavnijim kompozicijama s obzirom na to da se kod izrade metalnih čipki osobito pazilo na što manji utrošak skupocjenih niti. Voluminoznost i dinamika prikaza tako se nastojala postići uporabom niti različitih debljina. Metalne su se čipke uglavnom čitavom površinom prišivale na tekstilnu podlogu za razliku od lanenih koje su mogle biti pričvršćene samo jednim dijelom te tako slobodno padale po rubovima odjeće i formirale ovratnike ili manšete. Do danas su sačuvane brojne venecijanske lanene čipke izvedene u skupocjenoj tehnici *punto Venezia tagliato a fogliame*, a koje su kompozicijom bliske laniškoj metalnoj čipki (sl. 15).⁴⁸

Također, nebrojene su analogije s uzorcima svilenih tkanina 17. stoljeća na kojima možemo pratiti pojavu i razvoj gotovo jednakih motiva kao i na metalnim čipkama te čipkama izvedenima u tehnici *punto Venezia tagliato a foglie*. Pritom valja uzeti u obzir činjenicu da je riječ o različitim tehnikama te da izrada lanenih, a osobito metalnih čipki, u odnosu na tkanine ima znatna ograničenja. Prije svega je to potreba da se što je više moguće reducira količina metalnih niti, što u konačnici rezultira pojednostavljenim dekorom. Primjetne razlike također su posljedica zakonitosti tehnike s obzirom na to da su se metalne čipke o kojima se ovdje raspravlja izrađivale od jedne kontinuirane metalne niti. Najjasnije poveznice moguće je pronaći s kompozicijama svila nastalih tijekom druge polovice 17. stoljeća. Sličnosti su vidljive s grupom klasičnih damasta venecijanske provenijencije iz treće četvrtine 17. stoljeća čiji je primjer klasični damast sačuvan u zbirci župne crkve u Osoru (sl. 16).⁴⁹ Sličnosti su uočljive i uspoređujući dekor tafta *lancé* koji se nalazi u *Museo Diocesano Tridentino* u Trentu, a koji je istkan vrlo vjerojatno u Veneciji između 1660.

17.
Sebastiano Bombelli, *Portrait of Isabelle del Sera*, oko 1671. godine, Gallerie degli Uffizi, Firenca (izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Sebastiano_Bombelli)

Sebastiano Bombelli, *Portrait of Isabella del Sera*, around 1671, Gallerie degli Uffizi, Florence

18.
Metalna čipka, Italija, Genova (?),
prva polovica 17. stoljeća, Opatka
riznica u Korčuli (foto: D. Tulić)

Metal lace from Italy, Genoa (?), first
half of the 17th century, Abbot's
Treasury in Korčula

19.
Metalna čipka, Italija, Genova
(?), prva polovica 17. stoljeća,
Musées Royaux d'Art et d'Histoire,
Bruxelles (izvor: MARIALUISA
RIZZINI /bilj. 19/, 64)

Metal lace from Italy, Genoa (?),
first half of the 17th century, Musées
Royaux d'Art et d'Histoire, Brussels

i 1670. godine.⁵⁰ Njemu vrlo blizak taft *louisine 2-3 lancé broché* nalazi se i u župnoj crkvi u Lubenicama i također je objavljen kao venecijanski rad nastao između 1660. i 1670. godine.⁵¹ Ovu skupinu svila, u odnosu na one nastale tijekom prve polovice stoljeća, odlikuje izražajnija dinamika, a dominiraju buketi na kratkim grančicama s velikim, gusto zbijenim i isprepletenim cvjetnim motivima svijenim u S liniji.⁵²

Za dataciju pojedinih primjera od iznimne su važnosti i likovna djela – aristo-kratski portreti nastali šezdesetih i sedamdesetih godina na kojima su raskošni detalji odjeće poput čipki prikazani s iznimnom preciznošću. Vrlo sličnih su kompozicija čipke prikazane na Portretu Ricciarde Cybo Gonzaga, grofice Novellara iz 1666. godine (Modena, *Galleria Estense*)⁵³ i portretu Marie Francesce di Savoia-Nemours iz treće četvrtine 17. stoljeća (Modena, *Museo Civico d'Arte*) autora Cerchia di Cesare Gennarija⁵⁴. Kao eklatantan primjer uporabe venecijanske reljefne lanene čipke te metalnih čipki valja navesti i portret Isabelle del Sera slikara Sebastiana Bombelija koji se nalazi u galeriji Uffizi u Firenci, a nastao je 1671. godine (sl. 17). Riječ je o portretu kćeri Paula del Sera, firentinskog agenta, odnosno *marchand connoisseur* kardinala Leopolda de' Medicija u Veneciji.

Ovom prigodom valja skrenuti pozornost i na do sada poznate primjere metalnih čipki 17. stoljeća koje su sačuvane na prostoru Hrvatske. Čipka rađena srebrnim *filé* nitima iz prve polovice 17. stoljeća (sl. 18) sačuvana je u Opatskoj riznici u Korčuli.⁵⁵ Riječ je o tipološki vrlo prepoznatljivoj grupi čipki izvedenih tehnikom na batiće koja se vezuje s čipkarskim radionicama grada Genove. Gotovo identičan primjerak izveden metalnim nitima čuva se u *Musées Royaux d'Art et d'Historie* u Bruxellesu (Italija, Genova?, prva polovica 17. stoljeća) (sl. 19),⁵⁶ dok je brojne analogije u kompoziciji moguće pronaći i s lanenim čipkama sačuvanim u zbirci bazilike Svetog Antuna u Padovi (Genova, prva četvrtina 17. stoljeća)⁵⁷ te u zbirci Gandini u *Museo Civico d'Arte* u Modeni (Genova ?, prva četvrtina 17. stoljeća).⁵⁸ Venecijanska čipka kompozicijom znatno bliža laniškim primjerima iz druge polovice 17. stoljeća sačuvana je na misnici iz samostana Sv. Antuna Opata u Rabu.⁵⁹ Dekorom i tehnikom izrade ovoj grupi valja pridodati i metalnu čipku prišivenu na rubove veluma iz župne crkve u Motovunu.⁶⁰ Zbog znatnih oštećenja uzorak je gotovo neprepoznatljiv, no vidljivo je da je riječ o kompoziciji koju tvore kontinuirane *filé* niti oblikujući motive nalik na stilizirane palmete i cvijeće. Grupa metalnih čipki, uglavnom iz 18. stoljeća, evidentirana je i na liturgijskom ruhu izrađenom od ranonovovjekih svila sačuvanih na području Zadarske nadbiskupije.⁶¹ Široke čipke rađene tehnikom na batiće srebrnim *filé* nitima sačuvale su se i u zbirci franjevačkog samostana u Cresu⁶² te u zbirci crkve na Malom Lošinj⁶³.

Zaključak

Do danas je sačuvan mali broj čipki izvedenih metalnim nitima što je posljedica krhkosti materijala, ali i prakse njihova spaljivanja kako bi se dobio skupocjeni metal. Istraživanja metalnih čipki i danas su izazov upravo zbog malog broja sačuvanih, ali i još manjeg broja objavljenih primjeraka koji mogu poslužiti kao komparativni materijal. Sustavne studije koje su provedene o ovoj temi stoga su vrlo rijetke, a uglavnom su vrlo specifično povezane s određenim zbirkama. Problematika u istraživanju ove vrste primijenjenih umjetnosti, osim malog broja specifičnih znanstvenih studija, nedovoljno je istražena arhivska građa te nedostatak sustavne katalogizacije sačuvanog fonda umjetnina. Iz toga proizlazi da je vrlo teško definirati specifičnosti proizvoda određenog tkalačkog centra kao i stilske i tehničke promjene koje su se s vremenom događale te postale prepoznatljive za određeno produkcijsko središte. Stoga je misnica s grbom kardinala Pietra Basadonne koja se danas nalazi u župnoj crkvi u Lanišću vrijedan doprinos poznavanju tipoloških vrsta venecijanskih metalnih čipki 17. stoljeća. Riječ je o vrlo dobro sačuvanim čipkama koje je, s obzirom na pretpostavku osobe naručitelja, moguće datirati oko 1673. godine. Kao mjesto izrade metalnih čipki misnice predlaže se Venecija. U prilog ovoj tezi idu stilske sličnosti s čipkama i svilama venecijanske provenijencije druge polovice 17. stoljeća, ali i pretpostavljena logika naručivanja Venecijanca Pietra Basadonne.

BILJEŠKE

* Istraživanje za članak financirao je projekt IP-2016-06-1265, *ET TIBI DABO: Naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800.* koji podupire Hrvatska zaklada za znanost.

¹ VANDA EKL, Srednjovjekovna umjetnička baština Bužeštine, *Buzetski zbornik*, III (1978.), 140; JUGO JAKOVČIĆ, Župna crkva sv. Kancijana i stara misa u Lanišću, *Zbornik Općine Lanišće* (ur. Božo Jakovljević), 2002., 227–228; DAMIR TULIĆ, *Kamena skulptura i oltari 17. i 18. stoljeća u Porečko-pulskoj biskupiji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2012., 463, 524.

² Prema Marijanu Bartoliću i Ivanu Grah u raspelo je kupljeno 1935. godine pri posvećenju crkve, ne odbacujući, međutim, mogućnost da je nabavljeno i prije skupa s trima mramornim oltarima. Predrag Marković navodi da je iz Trsta preneseno 1928. godine, dok Josip Šiklič spominje 1929. godinu. Damir Tulić navodi kako je raspelo integralni dio oltara iz 18. stoljeća koji je 1929. godine prenesen iz Trsta u Lanišće na temelju čega je opravdano pretpostaviti da su stigli istovremeno. MARIJAN BRATOLIĆ, IVAN GRAH, *Crkva u Istri. Osobe, mjesta i drugi podaci Porečke i Pulske biskupije*. III. dopunjeno izdanje. Pazin, 1999., 96–97; JOSIP ŠIKLIĆ, *Crkve na području općine Lanišće*, *Zbornik općine Lanišće*, 4 (2008.), 26; PREDRAG MARKOVIĆ, *Raspelo, početak 15. stoljeća / Crocifisso, inizio XV secolo*, u:

Predrag Marković, Ivan Matejčić, Damir Tulić, *Umjetnička baština istarske crkve / Il Patrimonio artistico della chiesa istriana*, 2, *Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća / Scultura dal XIV al XVIII secolo*, Pula – Pola, 2017., 67–70, kat. 7; DAMIR TULIĆ, Sebastiano Petruzzi, kipovi Žalosne Bogorodice i svetog Ivana, zadnja četvrtina 18. stoljeća / Sebastiano Petruzzi, Madonna Addolorata e S. Giovanni, ultimo quarto del XVIII secolo u: Predrag Marković, Ivan Matejčić, Damir Tulić, *Umjetnička baština istarske crkve / Il Patrimonio artistico della chiesa istriana*, 2, *Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća / Scultura dal XIV al XVIII secolo*, Pula – Pola, 2017., 375–376, kat. 121.

³ Riječ je o vrsti proširenog tafta koja se naziva *gros de Turs*, a čija je površina prekrivena dodatnom srebrnom *lamé* potkom, odnosno tankom i uskom trakom od plemenitog metala, uglavnom srebra ili pozlaćenog srebra. Naziv za ovu vrlo popularnu vrstu svile bez uzorka je *teletta*. Njezina je primjena bila vrlo široka, ali je najčešće služila kao podloga za vez i čipku. Pri definiranju tekstilne konstrukcije terminom lamela (tal. *lamella* od lat. *lamina* ili fra. *lamé*) označava se tanka metalna traka kojom se dekorira tkanina ili od koje se izrađuju vezene aplikacije. U talijanskom se jeziku rabi termin *laminato*, odnosno *lamé* kojim se označava tkanina s dekorom izvedenim metalnim nitima. MICHELE A. CARTELAZZO, ADRIANA DA RIN, PAOLA FRATTAROLI, *Glossario. Tessuti nel Veneto. Venezia e la Terraferma* (ur. Giuliana Ericani, Paola Frattarol), Verona, 1993., 16.

- ⁴ Poznato je nekoliko verzija grba venecijanske obitelji Basadonna među kojima se u *Stemmario Veneziano Orsini de Marzo* navodi i ona izvedena na laniškoj misnici. *Stemmario Veneziano Orsini de Marzo* (ur. Niccolò Orsini de Marzo), Milano, 2007., 237–238.
- ⁵ Unutarnji rub izveden je širokom trakom od papira ili pergamene oko koje je omotana uža pozlaćena lamela. Za definicije i primjere *canutiglia* i *tirà* niti vidi: CHIARA BUSS, Seta, oro e cremisi, u: *Seta Oro Cremisi. Segreti e tecnologia alla corte dei Visconti e degli Sforza*, (ur. Chiara Buss), Milano, 2009., 49–50; 207; IVA JAZBEC TOMAIĆ, DANIJEL CIKOVIĆ, Antependij i gremijal biskupa Giovannija della Torrea (1589. – 1623.) u katedrali Uznesenja Marijina u Krku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 40 (2016.), 69–70.
- ⁶ ANTONELLA PAMPALONE, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 19 (1976.) online verzija URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/carcani-filippo-detto-filippone_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/carcani-filippo-detto-filippone_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 16. kolovoza 2020.)
- ⁷ Skeda i reprodukcija dostupne su na mrežnim stranicama muzeja. URL: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken/objecten?p=1&ps=12&involvedMaker=Barend+de+Bailliu&st=Objects&ii=3#/RP-P-1909-4278,3> (pristupljeno: 15. srpnja 2020.). Postoji još jedna grafika s portretom kardinala Basadonne venecijanske autorice Isabelle (Elisabetta) Piccini (1644. – 1732.) na kojoj je prikazani grb izveden na jednak način. LIVIO CODATO, "In tutta perfezione d'arte sua di tagiapiera". *I Basadonna: storia di una famiglia, di un palazzo e di un cantiere nella Venezia del Seicento*, tesi di laurea, Università Ca' Foscari Venezia, 2012., 64.
- ⁸ LIVIO CODATO (bilj. 7), 16.
- ⁹ LIVIO CODATO (bilj. 7), 74; GINO BENZONI, *ad vocem* „Pietro Basadonna”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 7 (1970.) Online verzija, URL: [http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-basadonna_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-basadonna_(Dizionario-Biografico)) (pristupljeno 2. rujna 2020.); GIORGIO FOSSALUZZA, Università degli Studi di Verona, Da Andrea Celesti ad Antonio Arrigoni: disegni, precisazioni e proposte, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32 (2008.) 174.
- ¹⁰ Prema francuskom diplomatu M. de Croissyju, spavaća soba kardinala Pietra Basadonne bila je prepuna *tableaux de nudités*. LIVIO CODATO (bilj. 7), 64.
- ¹¹ LIVIO CODATO (bilj. 7), 71–75.
- ¹² LIVIO CODATO (bilj. 7), 75–76.
- ¹³ GINO BENZONI (bilj. 9).
- ¹⁴ Crkva u kojoj se misnica, odnosno komplet, ako je postojao, izvorno nalazio nije poznata. No valja pretpostaviti da je riječ o nekoj od venecijanskih crkava. Moguće je da riječ o crkvi u kojoj je Basadonna kršten ili onoj koja je bila najbliža obiteljskoj palači na Dorsoduru pa se hipotetski mogu predložiti ukinuta crkva Santa Maria della Carità ili župna crkva San Trovaso.
- ¹⁵ Fragmenti ove svile su premaleni i s obzirom na to da su trenutno u funkciji podloge, prišivenoj čipki nisu dostupni za detaljnu analizu dekora ni konstrukcije. No, moguće je pretpostaviti da je riječ o svili 18. stoljeća koja vrlo vjerojatno pripada skupini venecijanskih, odnosno venetskih svila liturgijske namjene i naturalistički koncipiranih dekora. Tomu u prilog ide i izgled ruba koji je vidljiv na jednom fragmentu, a koji je izveden četirima krupnim bijelim svilenim nitima tkanima u taftu s niti
- tima temeljne potke. IVA JAZBEC TOMAIĆ, *Povijesni tekstil u nekadašnjoj Porečkoj biskupiji od 15. do kraja 18. stoljeća*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2019., 327–336.
- ¹⁶ Sačuvana bordura izvedena je od triju usporednih te poprečnih srebrnih *filé* niti. Njome je izveden ukras u obliku romba u središnjem dijelu prednje i stražnje strane misnice (širine 1,5 cm). Borduru je moguće datirati u 18. ili 19. stoljeće.
- ¹⁷ MRS. BURY PALLISER, *History of Lace*, New York, 1902., 27; ELISA RICCI, *ad vocem* „Merletto” *Enciclopedia Italiana*, 1934. Online verzija, URL: http://www.treccani.it/enciclopedia/merletto_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (pristupljeno: 25. 8. 2020.); MONICA CERRI, *Dal ricamo al merletto*, Foligno 1995., 28–29;
- ¹⁸ Knjige predložaka tiskane tijekom prve polovice 15. stoljeća jasno pokazuju postupni razvoj tehnike izrade čipke u odnosu na tehniku veza. U drugoj polovici stoljeća primjećuje se postupno osamostaljanje tehnike te razvoj od jednostavnih geometrijskih shema i tehnika kao što su *punto coupé* i *punto reticelo* do slobodnih formi karakterističnih za čipku izvedenu tehnikom *punto in aria*. MONICA CERRI (bilj. 17), 31–34; ELISA RICCI (bilj. 17).
- ¹⁹ MARIALUISA RIZZINI, "L'Incostanza della moda chògnora si cangia". Merletti Metallici e Ricami tra Cinque e Settecento, u: *La Collezione Gandini. Merletti, ricami e galloni dal XV al XIX secolo* (ur. Thessa Schoenholzer Nichols, Iolanda Silvestri), Modena, 2002., 56; MONICA CERRI (bilj. 17), 55.
- ²⁰ DORETTA DAVANZO POLI, *Il Merletto Veneziano*, Novara 1998., 9; MARIALUISA RIZZINI (bilj. 19), 58–60.
- ²¹ DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 11.
- ²² Zanimljivo je da proizvodnja čipke, iako je za Mletačku Republiku bila od važnog ekonomskog interesa, nikada nije bila organizirana u ceh poput drugih obrta, a kao razlog tomu Davanzo Poli navodi činjenicu da je riječ o isključivo ženskoj djelatnosti. Proizvodnja čipke stoga je potpala pod ceh trgovaca kojim su dominirali muškarc. DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 14–16.
- ²³ Neki od najvažnijih autora takvih knjiga predložaka su: Giovanni Antonio Tagliente (*Essempio di recammi*, Venezia, 1527.), Giovanni Andrea Vavassore detto Guadagnino (*Opera nuova universale intitulata corona di ricami*, Venezia, oko 1530.), Nicolò d' Aristotile detto Zoppino (*Esempia*, Venecija, 1529.), Matteo (Mathio) Pagan (*Gli Universali di tutti e bei disegni, racammi e moderni lavori*, Venezia, 1532., *La gloria e l'honore de ponti tagliati et ponti in aere*, Venecija 1554. – prva knjiga posvećena isključivo predloščima za vez u tehnici *punto in aria*, *Ornamento delle belle et virtuose donne*, 1543., i druge), Alessandro Paganino (*Libro quarto. De rechami per elquale se impara in diuersi modi lordine e il modo de recamare...Opera noua*, Venecija, 1532.), Matteo (Mathio) Pagan (*Gli Universali di tutti e bei disegni, racammi e moderni lavori*, Venezia, 1532.; *Ornamento delle belle et virtuose donne*, Venecija 1543., i druge), Giovanni Ostaus (*La vera perfezione del disegno per punti e ricami*, 1557.) te knjige i crteži s predloščima Pellicciola, Domenica da Sere, Iseppija Foresta, Jeronima Calepina, Giovannija Antonija Bindonija, Domenica de' Franceschija, Cesarea Vecellija, Giacoma Franca, Isabelle Catanee Parasole, Bartolomea Danielija te drugih. SILVIA URBINI, Libri di modelli. Repertori per le Arti Decorative del Rinascimento, u: *La collezione Gandini. Merletti, ricami e galloni dal XV al XIX secolo* (ur. Thessa Schoenholzer Nichols, Iolanda Silvestri), Modena 2002., 41–54; DORETTA DAVANZO POLI

- (bilj. 20), 12; DORETTA DAVANZO POLI, Oro, argento e seta. *Ataneo Veneto. Tesori dell'oreficeria veneziana. Immaginario religioso tra arti, produzione, committenza CXCVIII, terza serie* 10/1 (2011.), 21–22.
- 24 DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 14.; MARINA CARMIGNANI, Merletti nell'abbigliamento della prima metà del '600, u: *Tesori dal passato. Arte e storia in dieci anni di acquisizioni*, (ur. Laura dal Prà, Luciana Giacomelli), Trento, 2014., 175.
- 25 DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 11.
- 26 Ključnu studiju povezanu s čipkama izvedenim tehnikom poznatom kao *punto di Ragusa* predstavlja rad MARGARET TAYLOR JOHNSTONE, Ragusa: The Mystery Spot in Lace-History, u: *The Bulletin of the Needle and Bobbin Club*, Vol. 10, No. 1 (1926.); DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 62.
- 27 MARGARET TAYLOR JOHNSTONE (bilj. 26), 9.
- 28 MARGARET TAYLOR JOHNSTONE (bilj. 26), 12.
- 29 MARINA CARMIGNANI (bilj. 24), 173.
- 30 U Veneciji se osmislila i tehnika izrade mrežaste podloge (*fondo ad ago*) koja se između ostalih također imitirala u Francuskoj pod nazivom *reseau de Venise*. Upravo je to ona vrsta čipke koju prepoznajemo kao Burano čipku – a koja se od ostalih razlikuje po pravokutnim otvorima mreže u podlozi. DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 23), 35–36.
- 31 MRS. BURY PALLISER (bilj. 17), 41–44.
- 32 DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 18.
- 33 Zanimljivo je da se sirovina potrebna za izradu čipke – lan koji je nabavljen za samostan *delle Zitelle* 1576. godine kupovao u *librama*, a da se gotov proizvod – čipka, mjerila u karatima. DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 14–18, DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 23), 35.
- 34 MONICA CERRI (bilj. 17), 59.
- 35 DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 16–22.
- 36 MARIALUISA RIZZINI, I merletti in filato metallico, u: *Merletti a Gandino. La collezione in oro, argento e lino del Museo della Basilica* (ur. Thesy Schoenholzer Nichols, Silvio Tomasini), Gandino, 2012., 249.
- 37 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 36), 23.
- 38 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 19), 58–60; SANTINA M. LEVEY, Lace in the early modern period c. 1500-1780, u: *The Cambridge history of western textiles* (ur. David Jenkins), Cambridge, 2003., 592; DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 23), 22.
- 39 U spomenutoj francuskoj poemi *La Révolte des Passemens* iz 1661. godine upravo su srebrne i zlatne čipke bile pokretači cijele pobune. MARIALUISA RIZZINI (bilj. 19), 57.
- 40 PAULINE JOHNSTONE, *High Fashion in the Church*, Wakefield, 2002., 211.
- 41 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 19), 58.
- 42 Čipka je izvorno bila prišivena na drugu podlogu s obzirom na to da je sadašnja satenska tkanina iz 19. stoljeća. CLAUDIA CREMONINI, IOLANDA SILVESTRI, Splendori in filigrana. Pizzi e ricami d'oro e d'argento nei parati liturgici estenesi dei secoli XVII e XVIII, u: *La Collezione Gandini. Merletti, ricami e galloni dal XV al XIX secolo* (ur. Thesy Schoenholzer Nichols, Iolanda Silvestri), Modena, 2002., 76–77.
- 43 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 36), sl. XV, XVI, XVII, XVIII i XIX, nenumerirano.
- 44 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 36), sl. XIX, nenumerirano.
- 45 TAMARA BOCCHERINI, Il motivo "isolato" lineamenti tecnico-stilistici di una nuova tipologia tessile, u: *"Sopra ogni sorte di drapperia...": tipologie decorative e tecniche tessili nella produzione fiorentina del Cinquecento e Seicento* (ur. Tamara Boccherini, Paola Marabelli), Firenze, 1993., 77–94; IVA JAZBEC TOMAIĆ (bilj. 15), 191–195.
- 46 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 36), 252, kat. 374, 375.
- 47 Riječ je o jednoj od internacionalno najvažnijih zbirki metalnih čipki koja se ističe brojem i kvalitetom sačuvanih primjeraka. MARIALUISA RIZZINI (bilj. 36), 24, 53., kat. 26 i 31.
- 48 DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 23), 22. Vrlo dobro sačuvani primjerak venecijanske lanene čipke izvedene u istoj tehnici sačuvan je u Vrboskoj na Hvaru, a datiran je u razdoblje između 1650. i 1660. godine. SILVIJA BANIĆ, Tekstil i čipka, u: *Vrboska i njezine znamenitosti* (ur. Radoslav Tomić), Vrboska, 2016., 274–276.
- 49 IVA JAZBEC TOMAIĆ (bilj. 15), 278, 281.
- 50 DOMENICA DIGILIO, Catalogo, u: *Vesti liturgiche e frammenti tessili nella raccolta del Museo Diocesano Tridentino* (ur. Donata Devoti, Domenica Digilio, Domenico Primerano), Trento, 1999., 75., kat 27.
- 51 SILVIJA BANIĆ, *Svile iz sakristije. Povijesni tekstil u crkvama Creskog dekanata. Silks from the Sacristies. Historical Textiles the Churches of the Cres Deanery*, Cres, 2018., 39.
- 52 DORETTA DAVANZO POLI (bilj. 20), 54–66.
- 53 IOLANDA SILVESTRI, Il tessile della Decorazione degli interni del XVII secolo, u: *La Collezione Gandini. Merletti, ricami e galloni dal XV al XIX secolo* (ur. Thesy Schoenholzer Nichols, Iolanda Silvestri), Modena, 2002., 33.
- 54 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 36), sl. XX, nenumerirano.
- 55 DAMIR TULIĆ, NINA KUDIŠ, *Opatska riznica, katedrala i crkve grada Korčule*, Korčula, 2014., 127, 130.
- 56 MARIALUISA RIZZINI (bilj. 19), 64.
- 57 DORETTA DAVANZO POLI, *Basilica del Santo I tessuti*, Padova, 1995., 144., kat. 3.
- 58 SILVIA URBINI, Bordo, u: *La Collezione Gandini. Merletti, ricami e galloni dal XV al XIX secolo* (ur. Thesy Schoenholzer Nichols, Iolanda Silvestri), Modena, 2002., 194. kat. 236.
- 59 SILVIJA BANIĆ, Prilog poznavanju sakralnih inventara otoka Raba: najvrjedniji povijesni tekstili sačuvani na misnom ruhu i drugim dijelovima liturgijske opreme, u: *Rapski zbornik II.* (ur. Jospi Andrić, Robert Lončarić), Rab, 2012., str. 467–468, 484.
- 60 IVA JAZBEC TOMAIĆ (bilj. 15), 530–531.
- 61 SILVIJA BANIĆ, *Ranonovovjekovne tkanine s uzorkom na liturgijskim predmetima Zadarske nadbiskupije*, doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet Zagreb, 2016., CCCXXXV – CCCXXXVII.
- 62 SILVIJA BANIĆ (bilj. 51), 52, 53.
- 63 SILVIJA BANIĆ (bilj. 61), svezak I., tabla LIX, 156.